

Nijolė Bražienė

Šiaulių universitetas, Edukologijos fakultetas

Akademinio sąžiningumo reglamentai

Žodis *akademini* turi keletą leksinių reikšmių, viena iš jų – *priklausantis aukštajai mokyklai*, būtent, visa tai, kas siejama su mokymu, mokymusi ir mokslu. Šios išvardytos akademinės veiklos kryptys reglamentuojamos įstatymais ir dorovinėmis normomis.

„Lietuvos Respublikos mokslo ir studijų įstatymo“ (2009) 18 str. skirtas akademinės etikos ir procedūrų kontrolieriaus funkcijoms apibūdinti, būtent: viešinti asmenis, padariusius akademinės etikos ir procedūrų pažeidimų; įpareigoti instituciją atšaukti sprendimą dėl mokslo laipsnio suteikimo ir (arba) konkurso laimėtojo; rekomenduoti darbuotojui atsakyti dalyvauti vykdomame mokslinių tyrimų projekte; informuoti teisėsaugos institucijas, jei nustatomas nusikalstamos veiklos požymis ir t. t.

„Rekomendacijose akademinės etikos kodeksams“ (2005) nurodomi tokie dokumentų tikslai: įtvirtinti pagrindinius akademinės veiklos vertybinius principus; sutelkti aukštųjų mokyklų dėstytojus ir studentus pripažinti ir laikytis svarbiausių akademinės srities vertybių (būti teisingiems ir sąžiningiems, gerbti mokslines žmogaus kompetencijas ir pasiekimus; įsisaugoti profesinę, mokslinę bei pilietinę atsakomybę), nubrėžti tolerancijos ribas, išryškinant akademinės etikos požiūriui vengtiną elgesį ir t. t.

Šiurkščiausiais akademinio sąžiningumo pažeidimais laikomas *plagijavimas* (svetimų idėjų pateikimas kaip savų), *sukčiavimas* (nusirašinėjimas, svetimų rašto darbo pristatymas kaip savo, bendraautorius nutylėjimas, to paties darbo pateikimas keliomis intencijomis), *padirbinėjimas* (parašų, pažymių, akademinė užduočių duomenų ir rezultatų klastojimas, mokslinių tyrimų tikrųjų duomenų nutylėjimas, iškraipymas ir pan.).

„Lietuvos mokslininko etikos kodekso“ (1999) paskirtis – nusakyti pagrindinius profesinės veiklos principus ir normas. Šis dokumentas įpareigoja objektyviai ir korektiškai vertinti kitus mokslininkus ir jų veiklą; skelbti objektyvius savo tyrinėjimų rezultatus; nenuslėpti tų, kurie gali neatitikti iškelto hipotezės; nurodyti ir įvertinti pirminius šaltinius bei publikacijas nagrinėjamu klausimu; laikytis tarptautinių ir nacionalinių autorių teisių įstatymų ir kt.

Vertinant adresanto santykį su svetimu tekstu, mokslininko etikos pažeidimams priskiriama *pseudoautorystė* ir *imitacinė bendraautorystė*. Tokių netikrų, melagingų, dirbtinių mokslininkų buvimą sąlygoja keletas priežasčių. Pirma, akivaizdi kompetencijų stoka, pasireiškianti negebėjimu išvelgti problemą, tyrimo tikslų ir uždavinių neskyrimu, nuovokos apie tyrimų rezultatų interpretaciją neturėjimu, nemokėjimu suderinti problemą, tikslą su išvadomis ir pan. Antra, siekis lengviausiu būdu atsiskaityti už kadenciją, atestuotis aukštesniam moksliniam vardui, t. y. kopti karjeros laiptais. Trečia, absoliutus mokslininko etikos kodekso nepaisymas, moralinė krizė. Dauguma pseudoautorių labai lengvai nustatomi peržiūrėjus publikacijų sąrašus – neišvelgsi jokių mokslinių interesų krypčių, net sąsajų, nes kiekvienas straipsnis vis iš kitos srities parašytas. Kitas neretas atvejis, kai prie nesudėtingo turinio, vienkartinės, ne tęstinės publikacijos surašomos keturių–šešių bendraautorių pavardės. Aišku, kad šalia tikrųjų autorių yra ir pseudoautorių. Publikacijų autoriais / bendraautoriais laikomi tik tie mokslininkai, kurie vykdė tyrimą, apibendrino jo rezultatus ir tuo pagrindu rengė akademinį / mokslinį tekstą.

Intelektinė nuosavybė

K. Kriščiūno, J. K. Staniškio ir V. Tričio parengtame leidinyje „Mokslinė veikla: šiuolaikinės tendencijos“ (2008), be kitų mokslininkams ir menininkams svarbių dalykų, rašoma apie šių asmenų „originalios kūrybos produktų, kurie dažnai masiškai dauginami ir juos naudoja bei vartoja visi žmonės arba atskiros jų grupės ir kurie labai dažnai lieka neįvardyti“ (p. 414).

Vienas iš intelektinės nuosavybės objektų – tai mokslo publikacijos, grupuojamos į daugybę tipų, būtent: monografijos, studijos, pranešimų medžiaga, viešos mokslo recenzijos ir t. t. Straipsnių, žinoma, ir kitų tipų mokslinių publikacijų savitumą autorių teisių aspektu lemia tai, kad šių kūrinių originalumas yra tikrinamas iki juos paskelbiant skaitytojui. Visa tikrinimo atsakomybė priskiriama recenzentui ar recenzentams. Kaip teigia M. Stonkienė (Stonkienė, Atkočiūnienė, Matkevičienė, 2009, p. 40), recenzentai atlieka kvalifikuotą pirminę mokslinio kūrinio ori-

ginalumo patikrą, recenzavimu reiškiami „itin dideli originalumo reikalavimai siejami ne tik su kūrinio *raiškos*, bet ir su jo *turinio* originalumu“ (ten pat). Tiesa, įstatymai neapibrėžia tikslios kūrinio originalumo teisinės sampratos. Originalumo ir kūrybiškumo sąlygos apibrėžiamos vertinamaisiais kriterijais. Lietuvoje mokslininko ar menininko veiklos / produkto originalumas suvokiamas kaip *savitumas* ir *nepanašumas į kitus*. Vadinasi, originalumas yra kintanti samprata, nustatomas konkrečiam laikui ir konkrečioje vietoje, tačiau originalumas yra vienas svarbiausių kriterijų, leidžiančių įvertinti kūrinį kaip autorių teisių objektą.

Kaip nurodo A. Vileita (2000, p. 33), originaliame mokslo / meno kūrinyje „atsispindi autoriaus asmuo: jo pažiūros, mintys, mąstymo ir minčių reiškinio pobūdis, gyvenimo patyrimas“. V. Mizaro (2008) tvirtinimu, autorių teisių apsaugai pakanka formos originalumo, kuris „pasireiškia tuo, kad kūrinys yra paties autoriaus kūrybinio darbo rezultatas, o ne kito kūrinio ar jo dalies plagiatas. (...) Esant originaliam turiniui, forma visais atvejais bus originali“.

Intelektinė nuosavybė įtvirtinama įstatymais dėl to, kad visuomenei aktuali tos nuosavybės sklaida, mokslo ir meno pažanga. Sklaida, arba mokslo komunikacija, jos „interaktyvumas rodo, kad mokslo žinių gavėjai (...) bei mokslo žinių skleidėjai – mokslininkai aktyviai sąveikauja“ (Stonkienė, Atkočiūnienė, Matkevičienė, 2009, p. 21). Kad mokslas įgytų išliekamosios vertės, kad išryškėtų praktinis mokslo pritaikomumas, aukščiau įvardyta sąveika atsiskleidžia, kai auditorija (visuomenė ar jos grupės) vertina mokslinės informacijos pavidalu skleidžiamus mokslo rezultatus, juos priima, interpretuoja, pritaiko, naudoja, atmeta, ignoruoja (ten pat). Pozityviai priimta originali intelektinė nuosavybė, laikantis teisinių ir moralinių normų, puoselėjama, tobulinama, plėtojama ir gilinama, kol pamažu per ilgą laiką virsta bendrosiomis žiniomis.

Bendrųjų ir autorinės nuosavybės žinių samprata

Tik iš pirmo žvilgsnio gali pasirodyti paprasčia paaiškinti, ką vadiname bendrosiomis žiniomis, kurių metatekste nereikia pristatyti nurodant autorių bei šaltinį, ir ką vadiname intelektine moksline produkcija, kurią saugo / gina autorių teisių įstatymas. Viena intelektualinės nuosavybės objektų dalis – tai originalūs literatūros, meno ir mokslo kūriniai, unikalus savo forma, pvz., akademinio / mokslinio teksto struktūra, minčių dėstymo būdu, tik autoriui būdinga stilistinė raiška.

Bendrosios žinios – tai visiems priklausoma informacija, kurių autorystė nieko nebedomina. Vienais atvejais bendrosios žinios susiformavo iš kasdieninių

stebėjimų, gyvenimiškosios patirties ir perduodamos iš kartos į kartą. Bendrųjų žinių nereikia cituoti, nes tai atrodo absurdiškai. Pvz.: „*Pavasarij, pakilus vandens temperatūrai (...), vėgėlių aktyvumas krenta ir jos ieško vietos vasaros įmygiui. Šiuo metu jos nustoja maitintis ir slepiasi tamsiose vietose: urvuose, po akmenimis ir įvairiomis dugne gulinčiomis medžių šakomis*“ (Matbėev, 1988, p. 88–89). Argi tokie dalykai nežinomi kiekvienam Kuršių marių baseino ir kitos vietovės, kur veisiasi vėgėlės, gyventojui? Argi čia unikalus mokslinis atradimas? Tiesa, straipsnio autoriui, matyt, išaugusiam didmiesty ant asfalto gal tokia žinia ir didelė naujiena, bet tai rašančiojo problema, nes negeba skirti, *kas nauja jam asmeniškai ir nauja visuomenei, mokslui*.

Kitas bendrųjų žinių šaltinis – taikomieji moksliniai atradimai ir teoriniai samprotavimai, virtę vadovėlių turiniu. Mokymosi knygose sukaupta kritiškai patikrinta ir susisteminta patirtis ir tyrimų duomenys, apibendrinti mokomojo postilio kalba. Vadovėlių turinys priklauso bendrųjų žinių sferai, todėl jų necituoja, jais nesiremia nė vienas autorius, rašantis tikrą, o ne imitacinę mokslinę publikaciją. Kartais tenka išgirsti tokių neva pateisinančių argumentų – mano rašoma tema mokslinių straipsnių nėra, tik vadovėliuose tai nagrinėjama. Laikantis šio teiginio, išeitų, kad pirma rašomi vadovėliai, o po to atliekami tyrimai, publikuojami straipsniai, t. y. viskas pastatoma aukštyn kojomis.

Pati didžiausia problema – nustatyti, kada teorinė ar praktinė inovacija virsta bendrosiomis žiniomis. Autoriaus intelektine moksline nuosavybe, kurią gina teismai, laikoma: 1) *originali* cituojama ar parafrazuojama šaltinio *mintis*, 2) *originalių* šaltinio *idėjų santrauka*, 3) *faktinė informacija*, kurios negalima pavadinti bendrosiomis žiniomis, 4) bet kuri *tiksliai / pažodinė minties formuluotė*, frazė iš šaltinio, 5) autoriaus sudaryta lentelė, paveikslas ir t. t. (Lester, 1990, p. 107).

Vakarų Europos mokslininkų nuomone, originali informacija (tekstas, lentelė, paveikslas ir kt.), kuri pateikiama penkiuose šešiuose skirtingų autorių šaltiniuose, referuojamuose tarptautinėse duomenų bazėse, virsta bendrosiomis žiniomis. Taigi, mokslinio metateksto autoriui reikėtų atlikti ilgoką, pvz., cituotos frazės iš svetimo teksto, paiešką, kad įrodytų, jog tam konkrečiam atvejui nereikia nei kabučiu, nei nuorodos į šaltinį. Tokio dalykinio pasirengimo dauguma mokslininkų, ypač jaunųjų, stokoja, nes neturi informacijos nagrinėjama tema visumos supratimo, kas ir *kokiu nuoseklumu* plėtojo problemos analizę. Tos visumos neturėjimas, o tik vieno ar kito klausimo ištraukimas (kartais net atsitiktinis, paviršutiniškas) iš visos problemos konteksto yra silpniausia Lietuvos jaunųjų mokslininkų rašomų

straipsnių kokybės grandis.

Plagiato samprata

Kokybiškas akademinis / mokslinis tekstas kuriamas iš įvairiausių struktūrinių ir turinio elementų. Kiekviena nauja publikacija autorystės aspektu susideda iš dviejų turinio sluoksnių. Svarbiausias iš jų – tai rašančiojo apibendrinta nauja medžiaga, kuri dar vadinama atliktų tyrimų originalia autorine ataskaita. Ši ataskaita turi sudaryti bent trečdalį publikacijos apimties ir užpildyti „baltą dėmę“ nagrinėjamos problemos žemėlapyje arba paryškinti siauresnį plačios problemos fragmentą, ar patikslinti žinomus dalykus pasikeitusiomis aplinkybėmis. Jei tas 30% publikacijos teksto neatlieka nė vienos iš tų trijų funkcijų, moksliniu požiūriu jis nieko vertas. Ant-rasis naujos publikacijos turinio sluoksnis – tai su tyrimo tema susijusių kitų mokslininkų tekstų fragmentai: atskiri sakiniai, frazės, lentelės, paveikslai ir kita medžiaga.

Tarp tų dviejų sluoksnių turi būti išsaugota aiški riba, svetimas tekstas inkorporuojamas į kuriamąjį įvairiausiai būdais ir laikantis jų kūrimo taisyklių. Kito autoriaus tekstą galima referuoti, parafrazuoti, vertinti, cituoti, atskirais atvejais polemizuojama (Rienecher, Jørgensen, 2003, p. 146). Ne visi čia išvardyti būdai reglamentuojami griežtomis rašymo taisyklėmis, todėl laikomasi tam tikrų tendencijų. Jos aptartos N. Bražienės straipsnyje „Akademini / mokslinio teksto kūrimo būdai, taisyklės, etika“ (2009).

Svetimo teksto inkorporavimas į naujai rašomą publikaciją kartais perauga į sąmoningą ir / ar nesąmoningą autorystės pasisavinimo problemą, kuri akademinėje bendruomenėje įvardijama *plagijavimu*.

Plagiato sampratą geriausiai atspindi šio žodžio genezė (pranc. *plagiat* nuo 1762, lot. *plagiat* – pagrobtas). Tai *svetimo kūrinio (mokslo, meno, literatūros) arba kūrybinės minties, idėjos* pasisavinimas, *svetimo kūrinio išleidimas savo vardu* (Vaitkevičiūtė, 2002, p. 822). Plagijavimas neabejotinai yra neigiamas dalykas keliais aspektais: 1) pažeidžia autorių teises, 2) stabdo intelektinį ir profesinį tobulėjimą, nes tai betarpiškai siejasi su nepasitikėjimu savo gebėjimais analizuoti ir apibendrinti, argumentuoti, moksliniu stiliumi reikšti mintis.

Anot V. Mizaro, plagijavimas – labai sena problema: antikos laikais buvo pasisavinami eilėraščiai, mokslinės teorijos ir kitos intelektinės ver-

tybės. Plagiatoriai buvo gėdijami, jų amoralaus poelgio paviešinimas buvo didžiausia, beje, ir vienintelė bausmė. Tik 1886 m. (XIX a. pab.) Berne buvo priimtas pirmasis teisinis dokumentas – Konvencija „Dėl literatūros ir meno kūrinių apsaugos“. Efektyvių minėtų kūrinių apsaugą turėjo garantuoti 1928 m. analogiška Konvencija, priimta Romoje (reglamentuojamos autoriaus asmeninės neturtinės teisės), 1952 m. patvirtinta „Pasaulinė autorių teisių konvencija“, 1996 m. – „Pasaulinės intelektinės nuosavybės organizacijų autorių teisių sutartis“ (Mizaras, 2003, p. 31–32).

Kaip matyti iš cituotų XIX a. pab.–XX a. dokumentų pavadinimų, sąvoka *plagiatas* nėra teisinė, todėl neįrašyta nei į Lietuvos Baudžiamąjį, nei į Civilinį kodeksus. Juose vartojama *intelektinės teisės* nuosavybės apsaugos ir gynimo sąvoka, arba *autorių teisės*. *Autorių teisė* yra platesnis terminas už *plagiato* sampratą. Pasak G. Zemlicko (2007), plagiatas yra didelį nerimą kelianti „akademini gyvenimo blogybė“, „sunkiausias autorių teisės atsakomybės pažeidimas“. Taigi, gilinantis į plagijavimo esmę, jo daromą žalą, svarbiausi klausimai skirstomi į *teisinius* ir *moralinius* problemos aspektus.

Plagiato laipsniai / formos

B. Mikulskienė (cit. Zemlickas, 2007) konferencijoje „Akademini sąžiningumo link: kaip įveikti plagiatą moksle“, kuri 2007 m. vyko Prezidentūroje, istoriniu aspektu išskyrė dvi plagiato rūšis: 1) senąją prasme, „kai savinamasi idėja ir mokslo rezultatai prisiskiriami sau“, bet nepamiršamas ir tikrasis autorius; 2) dabartinę prasme, kai pasisavinama idėja, darbo turinys ir nė žodžio apie tikrąją autorystę. Pastarasis – sąmoningo klaidinimo – atvejis yra dominuojantis šiuolaikinis plagiato suvokimas.

Ne viename šaltinyje plagijavimo tema pabrėžiama, jog sunku išvardyti visiškai aiškius kriterijus, leidžiančius nustatyti, kada darbas laikomas plagiatu, o kada ne. Todėl siūloma kalbėti apie plagijavimo laipsnius (formas) – „nuo netinkamo citavimo ir netinkamo nuorodų į šaltinius pateikimo iki sąmoningos apgavystės, taip darant skirtumą tarp intencionalaus (tyčinio) ir neintencionalaus (netyčinio) plagijavimo“ (Nevinskaitė, Trumpulytė ir kt., 2008, p. 6).

Aiškiausia *plagijavimo forma* – be kabučių, be nuorodos į šaltinį nurašyti kurio nors teksto sakiniai ar jo dalys. Pvz.:

<i>I versija</i>	Rašančiojo tekstas	Pastabos
	Tikslaus pasakos apibrėžimo nėra, nes jį galima formuluoti akcentuojant vis kitus aspektus, būtent: etnokultūrinį, lingvistinį, folkloristinį. Todėl pasaka – pati įdomiausia, sudėtingiausia, daugiausia galvosūkių kelianti liaudies kūrybos dalis, kur išmonė įgauna neišmatuojamą erdvę, kur kuriamas ypatingo patrauklumo ir įdomumo pasaulis, atsiveriantis jau tariant pirmuosius žodžius „Seniai seniai“, kur pinasi tikra ir netikra, kur nieko nėra negalima, bet viskas laikina ir griūva kaip smėlio pilys ir kur didi išmintis neatskiriama nuo beato-dairiško naivumo.	Pirmas sakiny – tik bendrosios žinios, nors rašančiajam gali būti naujos, negirdėtos. Antras sakiny – pažodžiui pakartotos D. Saukos mintys, perrašytos iš dviejų mokslinių studijų: „Tautosakos savitumas ir vertė“ (1970) ir „Lietuvių tautosaka“ (1982). Rašantysis nori parodyti skaitytojui, kad visas paragrafas yra jo originali kūryba, nors iš tiesų jam priklauso tik 17 žodžių.

Mažiau pastebima *plagijavimo forma* – teksto dalies parafravimas, paliekant autorinio teksto sa-

kinių, frazių ir nenurodant jų šaltinio. Pvz.:

<i>II versija</i>	Rašančiojo tekstas	Pastabos
	Tikslaus pasakos apibrėžimo nėra, nes jį galima formuluoti akcentuojant vis kitus aspektus, būtent: etnokultūrinį, lingvistinį, folkloristinį, nes tai – pati įdomiausia ir sudėtingiausia liaudies kūrybos dalis. Jos traukia savo skaitytoją ypatingo patrauklumo ir įdomumo pasauliu, kuris atsiveria jau tariant pasakos pradžios formulę. Be to, čia pinasi tikra ir netikra, čia nieko nėra negalima, nors viskas griūva kaip smėlio pilys. Klausytojus traukia didi pasakų išmintis, neatskiriama nuo per didelio naivumo (Sauka).	Dvi svarbiausios rėmimosi D. Saukos idėjomis klaidos: 1) tautosakininko mintys nepakankamai parafrazuotos, 2) nors ir nurodytas šaltinis, bet <i>jis siejamas tik su paskutiniu sakiniu</i> . Skaitytojas visiškai neįtaria, kad didesnioji paragrafo minčių dalis priklauso minimam mokslininkui.

Vadinasi, negalima kurti savo teksto, sudurs-tant kitų autorių sakinius ar jų atkarpas ir nevar-tojant kabučių. Mokslinis darbas negali būti sudėliotas iš

kelių autorių mokslinių darbų pastraipų, sakinių. Tai svetimų idėjų kompiliacija, visai mažai pateikiant savų minčių.

<i>III versija</i>	Rašančiojo tekstas	Pastabos
	Tikslaus pasakos apibrėžimo nėra, nes jį galima formuluoti akcentuojant vis kitus aspektus, būtent: etnokultūrinį, lingvistinį, folkloristinį. Todėl pasaka – pati įdomiausia, sudėtingiausia, daugiausia galvosūkių kelianti liaudies kūrybos dalis. Pasak D. Saukos (1982, p. 166), pasakos išmonė neturi ribų, o išmintis susilieja su neišvaizduojamu naivumu, galbūt net kvailumu. Todėl pasakų pasaulis labai savitas ir įdomus, kuris pradeda žavėti klausytoją jau tariant pasakos pradžios formulę. Pasakose išnyksta ribos tarp tikrovės ir fantazijos, ir „nieko nėra negalima, bet viskas laikina ir griūva kaip smėlio pilys“ (Sauka, 1970, p. 49).	Versija patenkinama – plagiato nėra. Minčių autorystė nurodyta teksto pradžiose, todėl aišku, nuo kurios vietos rašantysis pradeda „stiprinti“ savo tekstą žinomo mokslininko teiginiais. Esminės D. Saukos mintys parafrazuotos, kiek kitaip perstatytos, tačiau neiškreiptos. Nurodytas citatos puslapis. Tai labai svarbu, jei skaitytojas norėtų ką nors patikslinti, papildyti. Nurodyti tik leidimo metus prie citatos neetiška skaitytojo požiūriu: verčiamas skaityti visą knygą, gaišti laiką.

Kiekvieno mokslinio darbo tikslas – paviešinti naujus atradimus, prasidėjusius ten, kur pirmtakas (-ai) baigė savo tyrimus, ar ten, kur išryškėjo nepakan-

kamas dalinis įdirbis. Todėl viena tyrėjo pareigų – ne atpasakoti kitų autorių tekstus, o detalai supažindinti skaitytoją su pagrindinėmis jų idėjomis. Pvz.:

<i>IV versija</i>	Rašančiojo tekstas	Pastabos
	Tikslaus pasakos apibrėžimo nėra, nes jį galima formuluoti akcentuojant vis kitus aspektus, būtent: etnokultūrinį, lingvistinį, folkloristinį. Todėl pasaka – labai sudėtinga, daugiausia galvosūkių kelianti liaudies kūrybos dalis, todėl ir nepaprastai įdomi. D. Sauka savo tautosakinėse studijose (1970, p. 49; 1982, p. 166) ekspresyviai aiškina pasakos sampratą, išryškindamas svarbiausius šio žanro požymius: fantastiškumą, pradžios formulės poveikį klausytojui, siužeto elementų patrauklumą ir įdomumą, išminties ir naivumo hiperbolizaciją. Mokslininkas akcentuoja pasakų siužetais reiškiamas filosofines priešybes: tikra – netikra, viskas įmanoma – viskas laikina, išmintis – kvailumas ir t. t.	Šioje versijoje nėra identiško šaltinių citavimo, parafravavimo, bet mintys priskiriamos pasakos sąvokos komentatoriui – D. Saukai. Visas paragrafas parašytas metateksto autoriaus stiliumi ir kalba.

Remiantis aukščiau pateiktomis versijomis, galima išskirti dvi ryškiausias plagijavimo (autorių teisių pažeidimų) formas:

1. Pasisavinti kieno nors tekstą (paragrafą, sakinį, originalią frazę), lentelę, paveikslą *be nuorodos* į autorių ir šaltinį.
2. Šaltinis nurodomas, bet be kabučių rašomos ištiesos originalo frazės, paliekama ta pati sakinių struktūra.

Dar vienas plagijavimo variantas siejamas su literatūros sąrašų publikacijos pabaigoje. Labai dažni atvejai, kad sąrašė kur kas daugiau šaltinių, negu cituojama, parafrazuojama, referuojama, vertinama ar polemizuojama pačiame tekste, kuriame nėra nė vienos nuorodos ar išnašos su kurio nors šaltinio pavadinimu. Kai tekste trūksta nuorodų, sukuriama išpūdis, kad pateiktų minčių autorius yra teksto kūrėjas / adresantas ir tai priskiriama pirmajam plagijavimo laipsniui / formai. Šaltinio metrika literatūros sąrašė negelbsti nuo apkaltos plagiatu.

Atvirkštinis procesas – tekste minimas autorius, publikacijos pavadinimas, leidimo metai, bet į literatūros sąrašą tas šaltinis neįtrauktas. Žinoma, tai galima įvardyti technine klaida. Bet ir čia dėl nepateiktos šaltinio metrikos galima apkaltinti sukčiaviu, kurio tikslas – trukdyti skaitytojui susirasti leidinį, kad galėtų pasitikrinti ar patikrinti autorių.

Plagijavimas – vienas iš akademinio nesąžiningumo aspektų, rimtas mokslininko etikos pažeidimas. Tačiau ne visada tie pažeidimai būna sąmoningi, iš anksto apgalvoti. Ch. Park (2003), plagijavimo motyvus suklasifikavęs į devynias grupes, kaip svarbiausią nurodo supratimo, informacijos ir įgūdžių trūkumą, nes rašantysis neišmano citavimo kultūros, nemoka referuoti (apžvelgti) skaitytą literatūrą, neturi teksto perfravavimo įgūdžių, jam nesuprantama bendrųjų žinių / visuotinai žinomų idėjų sąvoka.

Reikia pasakyti, kad pas mus retės akademinės bendruomenės studijų programose aptiksi modulį, skirtą mokymui konstruoti mokslinį tekstą ir išreikšti jo turinį, laikantis mokslinio stiliaus reikalavimų. Kalbėti apie tai, kaip rašyti akademinį tekstą, Lietuvoje neįprasta. Tiesa, kiekvienoje aukštojoje mokykloje galima aptikti mokslinių rekomendacijų bakalauro, magistro ar kito tipo baigiamojo darbo rašymo tema, tačiau metodikos (kaip daryti) jose ne per daugiausia, *tik instrukcijos*, kada pasirinkti temą, kada pristatyti darbą gynimui, kas turi būti įvade, kaip pateikti lenteles, paveikslus ir t. t. Tuo tarpu Europos šalyse mokslinio darbo rašymo klausimais skaitomi kursai visų pakopų studentams, įskaitant ir doktorantus. Reikalingos metodinės informacijos jie gali rasti specialiose internetinėse svetainėse. Juos konsultuoja Mokslinio darbo rašymo centrų specialistai. Palyginus su užsieniečiais, esame savamoks-

liai dviračio išradinėtojai kiekvienu konkrečiu atveju, kai tik reikia apibendrinti savo mokslinę patirtį ar specialius tyrimo rezultatus ir, žinoma, tais atvejais, kai tenka remtis kitų mokslininkų idėjomis.

Kita priežastis – rašančiojo gebėjimų stoka: menki mokslinių tyrimų įgūdžiai, neišlavinta kūrybinė vaizduotė ir mąstymas, prastoka nagrinėjamos problemos samprata ir kt. Čia reiktų pridėti rašančiojo žodyno skurdumą, bejėgiškumą moksliniu stiliumi formuluoti sakinius, kurti aiškinimo ir samprotavimo tipo pastraipas.

Trečia, „nuolatinė konkurencija ir siekis toje konkurencinėje kovoje laimėti, išlikti irgi gali lemti kai kurių mokslinių rezultatų pasisavinimą. Tai sudaro sąlygas mokslinės veiklos imitavimo atvejams“ (Zemlickas, 2007). Akademinio nesąžiningumo mastai didėja dėl institucijos reikalavimų deklaruoti rezultatus, nuo kurių priklauso katedros, fakulteto, universiteto vieta konkurencinėje kovoje. Pagaliau Lisabonos strategijoje mokslas įtvirtintas kaip konkurencingumo instrumentas ir svarbiausia pažangos prielaida.

Ne paslaptis, kad *iš kitos šalies gautas leidinys, mokslinis straipsnis išverčiamas į lietuvių kalbą, papildomas keliomis vietinių mokslininkų pavardėmis bei vienu kitu lietuvišku problemų intarpu (kartais ir labai trumpu) ir paskelbiamas kaip originalus, savas atradimas*. Tokį nesąžiningai sukonstruotą tekstą išduoda svetimai kalbai būdinga sakinių struktūra, skirtingas kalbėjimo būdas apie užsienio šalies ir lietuviškas problemas, moksliniai terminai, verčiantys spėlioti, ar juo įvardytas naujas, dar netyrinėtas objektas / metodas, ar pavartotas žinomo termino variantas / sinonimas, o gal tik prastas ne tos mokslo srities specialisto vertimas. Tai tyčinis mėginimas suklaidinti skaitytoją, svetimomis idėjomis kurti turimų kompetencijų iliuziją. Kompetencijų imitacijai priskiriami ir tie atvejai, kai publikacijos bendraautoriumi pasiskelbia asmuo, nedalyvavęs nei vykdant tyrimą, nei rengiant publikaciją (Kriščiūnas ir kt., 2008, p. 430).

Prie šių motyvų pridėjus keletą kitų – asmeninės nuostatos ir vertybių neturėjimą, greitų rezultatų ir efektyvumo siekimą, nepakankamas sankcijas už nesąžiningumą, kurios skatina neigimą ir neutralizavimą, – išryškėja sąmoningai besielgiančio plagiatoriaus motyvacija.

G. Zemlickas straipsnyje „Vaikantis plagiato šmėklą“ (2007) rašo: „Problema didelė ir ji didėja, o akademinio orumo ir garbingumo mūsų mokslininkų sociumui dar labai trūksta. (...) Svarbu, kaip visuomenė suvokia etines normas ir jų laikosi. (...) Tai jau šalies ir pačios institucijos kultūros lygis. (...) nepajėgdama duoti bent jau etinio ir moralinio įvertinimo plagiato faktams, akademinė bendruomenė var-

gu ar gali pelnyti autoritetą bei visuomenės pagarbą. (...) Tai pažeidžia psichologinį akademinės bendruomenės klimata, kenkia ugdomajai funkcijai, trukdo Lietuvos mokslui sėkmingai integruotis į tarptautinę mokslo erdvę, pakerta visuomenės pasitikėjimą akademinė bendruomene“.

Išvados

1. Rašant akademinį / mokslinį darbą, labai svarbu tinkamai remtis kitų autorių tekstais: pasirinkti atitinkamus savo ir svetimo teksto santykio variantus (būdus) ir laikytis jų realizavimo taisyklių, nepalikant abejotinos autorystės vietų.
2. Akademinės etikos dalykai įteisinti „Lietuvos Respublikos mokslo ir studijų įstatyme“, „Rekomendacijose akademinės etikos kodeksams“, „Lietuvos mokslininko etikos kodekse“, kuriais siekiama aktyviai palaikyti akademinio sąžiningumo standartus mokymo ir mokslo veikloje.
3. Akademinės / mokslinės publikacijos – tai intelektualinė autoriaus nuosavybė, kurios turinys turi papildyti mokslo srities pasiekimus ir būti prieinamas visiems tuo objektu besidomintiems asmenims. Originalumas yra vienas iš esminių kriterijų kūriniui, kaip autorių teisių objektui, įvertinti. Originalumas neįmanomas be mokslinių tyrimų unikalumo.
4. Nėra aiškių kriterijų plagiatui apibrėžti. Dažniausiai įvardijamas plagijavimo laipsnis: netinkamas citavimas, sekimas (mėgdžiojimas), netinkamos nuorodos į šaltinius, netyčinis / tyčinis (neintencionalus / intencionalus) plagijavimas.
5. Plagijavimą skatina nepakankami mokslininko asmeniniai sugebėjimai, kūrybiškumo stoka, menki mokslinių tyrimų įgūdžiai, skurdi kalba ir dar skurdesnės žinios apie mokslinio teksto žanrus, vargana mokslinio teksto kūrimo praktika, taikoma mokslinių tyrimų rezultatų vertinimo ir skatinimo sistema, nepamatuotas siekis laimėti konkurencinėje kovoje, abejotinos moralinės ir dorovinės asmens savybės.

Literatūra

1. Bražienė N., 2009, Akademinio / mokslinio teksto kūrimo būdai, taisyklės, etika. *Mokslas ir edukaciniai procesai*: mokslinių straipsnių leidinys. Nr. 8. P. 46–63. Šiauliai: Lucijus.
2. Kriščiūnas K., Staniškis J. K., Tričys V., 2008, *Mokslinė veikla. Šiuolaikinės tendencijos*. Šiaulių universiteto leidykla.
3. Lester J. D., 2002, *Writing research papers: a complete guide*. New York.
4. Lietuvos mokslininko etikos kodeksas, 1999 balandis. *Mokslo Lietuva*.
5. *Lietuvos Respublikos mokslo ir studijų įstatymas*, 2009. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=343430&p_query=&p_tr2=>>.
6. Mizaras V., 2003, *Autorių teisės: civiliniai gynimo būdai: Monografija*. Vilnius: Justitia.
7. Mizaras V., 2008, *Autorių teisės: Monografija*. Vilnius: Justitia.
8. Nevinskaitė L., Trumpulytė S., Jurgutis M., Štreimikis A., Stabingis L., Kučiukas V., 2008, *ETD dokumentų plagijavimo patikros galimybių studija*. Vilnius. Prieiga per internetą: <http://www.labt.lt/.../ETD_dokumentu_plagijavimo_patikros_galimybiu_studija.pdf>.
9. Park Ch., 2003, In other (people's) words: plagiarism by university students – literature and lessons. *Assessment & Evolution in Higher Education*. Vol. 28. Nr. 5. P. 471–488.
10. *Rekomendacijos akademinės etikos kodeksams*, 2005, *Valstybės žinios*, 2005-12-12, Nr. 145-5299.
11. Rienecker L., Jørgensen P. S., 2003, *Kaip rašyti mokslinį darbą*. Vilnius: Aidai.
12. Stonkienė M., Atkočiūnienė Z. O., Matkevičienė R., 2009, *Autorių teisės mokslo komunikacijoje: Monografija*. Vilniaus universiteto leidykla.
13. Zemlickas G., 2007 liepos 19–rugsėjo 5, Vaikantis plagiato šmėklą. *Mokslo Lietuva*.
14. Vaitkevičiūtė V., 2002, *Tarptautinių žodžių žodynas*. Vilnius: Žodynas.
15. Vileita A., 2000, *Lietuvos Respublikos autorių teisių ir gretutinių teisių įstatymo komentaras*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla.